# Η «Εισαγωγή» ως μεσαιωνική πηγή του Παπισμού της Ανατολής

Υπάρχει η γνώμη ότι ο λεγόμενος «παπισμός της Ανατολής», δηλαδή η διεκδίκηση από τους πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως εξουσιαστικών αρμοδιοτήτων επί της Οικουμενικής Εκκλησίας εμφανίστηκε αργά, μόλις κατά την πατριαρχία του διαβόητου Μελετίου Μεταξάκη († 1935). Εν τούτοις, οι καταβολές αυτής της αντιλήψεως, που με την πάροδο του χρόνου διαμορφώθηκε ως πλήρως συστηματοποιημένη ψευδοδιδασκαλία, θα πρέπει να αναζητηθούν ακόμη και κατά τον Μεσαίωνα. Ένα από τα πρώτα κείμενα, που προέβαλε με σοβαρό τρόπο την ιδέα του «πρωτείου της Ανατολής», είναι η βυζαντινή συλλογή του 9ου αι. «Εἰσαγωγὴ» («Ἐπαναγωγή»). Και στις ημέρες μας οι υποστηρικτές του «παπισμού της Ανατολής» για να κατασκευάσουν την επιχειρηματολογία τους επικαλούνται την «Εισαγωγή» («Επαναγωγή») ως αδιαμφισβήτητη αυθεντία. Ας εξετάσουμε, λοιπόν, τι ακριβώς είναι αυτή η συλλογή.

Η συλλογή «Εισαγωγή» είναι μνημείο της βυζαντινής νομικής σκέψεως της εποχής του ιδρυτή της Μακεδονικής δυναστείας Βασιλείου Α΄ (+886). Συντάκτης αυτής θεωρείται ο Άγιος Φώτιος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ή όπως εύστοχα διευκρινίζει η Λ. Κοστογκρίζοβα, μια επιτροπή με επικεφαλής τον πατριάρχη Φώτιο [1]. Αυτό το νομικό μνημείο κατατάσσεται στη σειρά αντίστοιχων μνημείων της εποχής των πρώτων αυτοκρατόρων της Μακεδονικής δυναστείας (το «Πρόχειρον», τα «Βασιλικά»), η δημιουργία των οποίων επιχειρήθηκε με σκοπό τη ριζική μεταρρύθμιση της βυζαντινής νομοθεσίας μετά τους εικονομάχους αυτοκράτορες.

**Ο «παπισμός της Ανατολής» στην «Εισαγωγή»**

Η «Εισαγωγή», κατά τη διατύπωση του ακαδημαϊκού Ι. Μεντβιέντεφ, «εμπεριέχει ένα μοναδικό sui generis δημόσιο-νομικό τμήμα, το οποίο δεν έχει αντιστοιχία ούτε στις αρχαίες πηγές, αλλά ούτε στη βυζαντινή νομική παράδοση και αφορά στην κοσμική και την πνευματική εξουσία και τους εκπροσώπους τους, τον αυτοκράτορα και τον πατριάρχη» [2]. Ο καθηγητής Γ. Λόκιν επίσης αναφέρει ότι «η “Εισαγωγή” κατέχει μια μοναδική θέση μεταξύ των μεταγενέστερων νομικών βιβλίων», προσθέτοντας ότι «σκοπός της ήταν όχι μόνον η αναδιοργάνωση, ο καθαρισμός και η προσαρμογή του παλαιού νόμου στη νέα εποχή, αλλά και η ανακατάταξη των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων του αυτοκράτορα και του πατριάρχη προς όφελος του τελευταίου» [3].

Η «Εισαγωγή» δεν ομιλεί περί των πατριαρχών εν γένει, αλλά περί του συγκεκριμένου πατριάρχη, εκείνου της Κωνσταντινουπόλεως, ανυψώνοντας την εξουσία του μέσα στην Εκκλησία σε πρωτοφανή μεγέθη. Αυτό το νομικό μνημείο επικαλούνται ως κανονιστική αντίληψη των

δικαιωμάτων του θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως στο Βυζάντιο, δήθεν απορρέουσα από τους κανόνες της εν Χαλκηδόνι Συνόδου. Ευρίσκουμε τη διδασκαλία περί της εξαιρετικής θέσεως του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως στην Οικουμενική Εκκλησία στα ακόλουθα τμήματα της «Εισαγωγής»:

«Τίτλος Γ΄, κεφ. Θ΄. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως θρόνος βασιλείᾳ ἐπικοσμηθεὶς ταῖς συνοδικαῖς ψήφοις πρῶτος ἀνερρήθη· αἷς οἱ θεῖοι κατακολουθοῦντες νόμοι καὶ τὰς ὑπὸ τοὺς ἑτέρους θρόνους γινομένας ἀμφισβητήσεις ὑπὸ τὴν ἐκείνου προστάττουσιν ἀναφέρεσθαι διάγνωσιν καὶ κρίσιν.

Τίτλος Γ΄, κεφ. Ι΄. Πασῶν τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπείων, μοναστηρίων τε καὶ ἐκκλησιῶν ἡ πρόνοια καὶ φροντίς, ἔτι δὲ καὶ κρίσις, καὶ κατάκρισις, καὶ ἀθώωσις, τῷ οἰκείῳ πατριάρχῃ ἀνάκειται· τῷ δὲ Κωνσταντινουπόλεως προέδρῳ ἔξεστι καὶ ἐν ταῖς τῶν ἄλλων θρόνων ἐνορίαις, ἐν οἷς οὐκ ἔστι προκαθιέρωσις ναοῦ, σταυροπήγια διδόναι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τοῖς ἄλλοις θρόνοις γινομένας ἀμφισβητήσεις ἐπιτηρεῖν καὶ διορθοῦσθαι, καὶ πέρας ἐπιτιθέναι ταῖς κρίσεσιν».

Σύμφωνα με την «Εισαγωγή», ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως και μόνον αυτός είναι «εἰκὼν ζῶσα Χριστοῦ καὶ ἔμψυχος, δι᾽ ἔργων καὶ λόγων χαρακτηρίζουσα τὴν ἀλήθειαν». (Τίτλος Β΄, κεφ. Α΄). Βάσει των αρχών της «Εισαγωγής» ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως είχε αποκλειστικό δικαίωμα να ερμηνεύει τις εκκλησιαστικές διατάξεις και κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων (Τίτλος Γ΄, κεφ. Ε΄). Η διδασκαλία της «Εισαγωγής» περί του ρόλου του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως όχι μόνον έχει αντιστοιχία με τη δυτική διδασκαλία περί παπικού πρωτείου, αλλά και μια ολόκληρη χιλιετία προκαταλαμβάνει το δόγμα του παπικού αλάθητου, βεβαίως, ως προς τον «πάπα της Ανατολής». Δεν μπορούμε παρά να σταθούμε σε μια πολύ ακριβή, εξαιρετική αξιολόγηση των στοιχείων του «παπισμού της Ανατολής», που εμπεριέχονται στην «Εισαγωγή», στην οποία προέβη ένας τόσο σπουδαίος ερευνητής, όπως ο πρωθιερέας Ουαλεντίνος Άσμους:

«Μια πολύ σημαντική διαφορά είναι ότι αντί του ιερατείου, το οποίο στον Ιουστινιανό δηλώνει βεβαίως το σύνολο του ιερού κλήρου και, προπαντός, το σύνολο της ιεραρχίας, αντί αυτού του συνόλου στους συντάκτες της «Επαναγωγής» ευρίσκουμε το πρόσωπο του πατριάρχη. Η «Επαναγωγή» επίσης αναφέρεται στους Επισκόπους, αλλά εάν ο πατριάρχης περιγράφεται με τον πλέον εγκωμιαστικό τρόπο, είναι η έμψυχος εικόνα του Χριστού, αυτός ο ίδιος αποτελεί την αλήθεια, τίποτε παρόμοιο δεν αναφέρεται για τους Επισκόπους, οι οποίοι είναι απλώς διοικητές μικρών εκκλησιαστικών επαρχιών… Τι συμβαίνει; Εδώ έχουμε να κάνουμε με την εκδοχή ενός ήδη διαμορφωθέντος παπισμού… Βεβαίως, δεν υπάρχουν εδώ πλέον αναφορές στα ιδεώδη της πενταρχίας, για τα οποία έγραφε ακόμη σχετικά πρόσφατα, στις αρχές του ιδίου 9$^{ου}$ αι. ο Όσιος Θεόδωρος Στουδίτης» [4].

**Ποια είναι η αιτία, που εμφανίστηκαν στη βυζαντινή εκκλησιαστική-κρατική νομική**

**συλλογή του 9ου αι. τα προφανή χαρακτηριστικά ενός «πρωτείου της Ανατολής»;**

Κατ᾽ αρχάς δεν αξίζει να ταραχθούμε. «Εδώ», συνεχίζει ο πατήρ Ουαλεντίνος Άσμους, «έχουμε να κάνουμε με την εκδοχή ενός ήδη διαμορφωθέντος παπισμού. Δεν θα πρέπει να το φοβόμαστε αυτό, ούτε να σκανδαλιζόμαστε εξαιτίας του, διότι ήδη προ πολλού καιρού, η εκκλησιαστική-ιστορική επιστήμη αποκάλυψε ένα τέτοιο σκάνδαλο, το οποίο πράγματι υπήρχε στο Βυζάντιο και ιδίως στο ύστερο Βυζάντιο. Δηλαδή κατά τη μάχη εναντίον των αξιώσεων της Ρώμης υπήρξε τρόπον τινα ορισμένη διολίσθηση προς τις ρωμαϊκές θέσεις σχετικά με τη διδασκαλία περί της πρώτης ιεραρχίας» [5]. Παρόμοιο παράδειγμα μπορούμε να διακρίνουμε και στην αντιπελαγιανή πολεμική του Ιερού Αυγουστίνου: ελέγχοντας ενθέρμως την αίρεση του Πελαγίου ο ίδιος ο Άγιος Ιεράρχης Ιππώνος δεν απέφυγε την αντίθετη ακρότητα (για να είμαστε αντικειμενικοί θα πρέπει να επισημανθεί ότι στα μεταγενέστερα έργα του ο Ιερός Αυγουστίνος διόρθωσε τη θέση του).

Ο διάσημος βυζαντινολόγος και νομολόγος καθηγητής Β. Γκριμπόφσκι υπέδειξε ότι η υπερβολική ανύψωση του ρόλου του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως στην Εκκλησία ήταν καρπός της επιρροής των δυτικών παπικών ιδεών. Ο καθηγητής Γκριμπόφσκι χαρακτηρίζει το κίνημα, που κρυβόταν πίσω από εκείνες τις ιδέες, βυζαντινό «δυτικισμό», ο οποίος «υιοθέτησε… το ιδανικό του παπισμού μετεμφυτευμένο στο βυζαντινό έδαφος. Ομιλούμε περί παπικών επιδιώξεων των πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως, οι οποίοι διεκδικούσαν όχι μόνον τη σχετική αυτονομία, αλλά και την απευθείας υποταγή σ᾽ εκείνους του κοσμικού μονάρχη» [6]. Κατά τη γνώμη του Γκριμπόφσκι, η «Εισαγωγή» αποτέλεσε μόνον προσωρινή επιτυχία των παπιστών της Ανατολής, τους οποίους έπρεπε να υπολογίζει κατά την ασταθή έναρξη της βασιλείας του ο Βασίλειος ο Μακεδών, καίτοι εκείνος ο αυτοκράτορας ήδη «δεν επέτρεψε τη διάδοση της “Επαναγωγής” και περιόρισε την εξουσία του πρωθιεράρχη Κωνσταντινουπόλεως» [7]. Η δεδομένη πολιτική πτυχή κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική κατά τον προσδιορισμό των κινήτρων για την ένταξη των «ανατολικών παπικών» θέσεων στην «Εισαγωγή», λαμβάνοντας υπ᾽ όψη την εξίσωση του πατριάρχη, και ειδικά του Κωνσταντινουπόλεως, που περιέχει, με τον αυτοκράτορα. Ο διάσημος κανονολόγος Ν. Σουβόροφ απολύτως εύστοχα επεσήμανε τον παραλληλισμό, που δημιουργήθηκε τότε στη διάνοια του ανώτατου κωνσταντινουπολίτικου κλήρου: «Έχουμε τη δυνατότητα ιδίοις όμμασι, ούτως ειπείν, να παρατηρήσουμε μία αξιομνημόνευτη ιστορική σύμπτωση: η ανύψωση του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως πάνω από τους άλλους πατριάρχες και η τοποθέτηση αυτού του πατριάρχη στο πλευρό της βασιλικής εξουσίας συμπορεύονται πλάι-πλάι» [8].

Στην «Εισαγωγή» παρατηρείται η μετατροπή της εκκλησιαστικής και κρατικής νομικής συνειδήσεως, μετατροπή, η οποία επισκίασε την κρατούσα ορθόδοξη προσέγγιση της εξουσίας του αυτοκράτορα και της εξουσίας του πατριάρχη. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, καθολικώς αποδεκτή στο Βυζάντιο, σε όλο το χριστιανικό κόσμο, για όλη τη χριστιανική οικουμένη υπάρχει μόνον ένας αυτοκράτορας. Όλοι οι υπόλοιποι βασιλείς, ρηγάδες και πρίγκιπες δεν ήταν παρά

τοπικοί άρχοντες, επίτροποι. Ο συγγραφέας της «Εισαγωγής» ενσυνειδήτως τοποθετεί πλησίον του ενός κυβερνήτη της χριστιανικής αυτοκρατορίας, του αυτοκράτορα της Κωνσταντινουπόλεως, τον έναν δικαστή και κυβερνήτη της Οικουμενικής Εκκλησίας, τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Καίτοι τέτοιος παραλληλισμός αποτελεί πλήρη παραμόρφωση της κλασικής Ιουστινιάνειας συμφωνίας. Το ισότιμο του βασιλείου και του ιερατείου υποκαθίσταται με το ισότιμο του βασιλείου και του πατριαρχικού αξιώματος της Κωνσταντινουπόλεως. Εάν όμως η διδασκαλία περί της ιδιαίτερης εξουσίας του αυτοκράτορα των Ρωμιών στη χριστιανική οικουμένη εντάσσεται πλήρως στο πλαίσιο της εκκλησιαστικο-ιστορικής και αγιοπατερικής παραδόσεως, η διδασκαλία περί της ιδιαίτερης εξουσίας του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως στην Οικουμενική Εκκλησία αντιτίθεται απολύτως στις ίδιες τις θεμελιώδεις αρχές της ορθόδοξης εκκλησιολογίας.

**Το πρόβλημα της πατρότητας της «Εισαγωγής»**

Όπως προαναφέρθηκε, στην ιστορική επιστήμη θεωρείται αποδεδειγμένο το γεγονός ότι η γνήσια πατρότητα της «Εισαγωγής» ανήκει σε επιτροπή με επικεφαλής τον Άγιο Φώτιο Κωνσταντινουπόλεως. Αυτό, βεβαίως, κολακεύει τις αξιώσεις των «ποντιφίκων» Κωνσταντινουπόλεως, αλλά στην πραγματικότητα δεν είναι τίμιο θεολογικό επιχείρημα υπέρ των πόρρω απεχόντων από τη γνήσια Ορθοδοξία τμημάτων αυτού του κειμένου.

Έτσι, γνωστό τυγχάνει ότι σειρά αγιοκαταταχθέντων Παπών Ρώμης υποστήριζαν τη διδασκαλία περί της παπικής εξουσίας επί της Οικουμενικής Εκκλησίας, όμως εκείνη η διδασκαλία απορρίφθηκε από την ολότητα της Εκκλησίας, χαρακτηρίσθηκε ως αιρετική, παραμένοντας για την Ορθοδοξία μόνον ως προσωπική γνώμη. Για τον καθορισμό όμως της εκκλησιαστικής διδασκαλίας χρειάζεται όχι μόνον μια προσωπική, ούτε καν δύο ή τρεις γνώμες, αλλά η συμφωνία των πατέρων. Περί αυτού ομιλεί και ο ίδιος ο Άγιος Φώτιος: «Εάν δέκα ή ακόμη και είκοσι πατέρες είπαν έτσι, ενώ εξακόσιοι ή απειράριθμο πλήθος δεν έλεγαν αυτό, ποιος θα προσβάλλει τους πατέρες; Εκείνοι άραγε, οι οποίοι περικλείοντας την ευλάβεια των λίγων εκείνων πατέρων σε λίγα λόγια και θέτοντας αυτούς σε αντιπαράθεση με τις Συνόδους, προτιμούν αυτούς αντί της απειράριθμης χορείας, ή μήπως εκείνοι οι οποίοι επιλέγουν ως προστάτες τους πολλούς πατέρες;» [9]. Τον ακολουθεί ο Ιερός Αυγουστίνος: «Ο ανθρώπινος συλλογισμός, έστω και αν ο άνθρωπος αυτός ήταν ορθόδοξος και απολάμβανε υψηλής υπολήψεως, δεν πρέπει να έχει το ίδιο κύρος όπως οι κανονικές Γραφές, και σε τέτοιο βαθμό, ώστε από τον σεβασμό, που αρμόζει σε τέτοιους ανθρώπους, να θεωρούμε απαράδεκτο να μην αποδεχθούμε ή να απορρίψουμε κάτι στα γραπτά τους, σε περίπτωση που συνέβη να ανακαλύψουμε ότι σκέπτονταν διαφορετικά από ό,τι λέγει η αλήθεια, η οποία με τη βοήθεια του Θεού επιτεύχθηκε από άλλους ή από εμάς» [10].

**Η αυθεντία της «Εισαγωγής»**

Δεν εντυπωσιάζει το ότι οι φαναριώτες αποδίδουν εξαιρετική σημασία σε κείμενο με τόσες υπερτροφικές και απολύτως παπικού τύπου αρμοδιότητες για τον θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως. Θεωρούν την «Εισαγωγή» ως «βυζαντινή αυτοκρατορική νομοθεσία», που διατηρούσε στο Βυζάντιο τη σημασία ισχύοντος κώδικα σχεδόν μέχρι την εποχή των Κομνηνών (12$^{ος}$ αι.). Οι απολογητές του παπισμού της Ανατολής ισχυρίζονται ότι η «Εισαγωγή» άσκησε υποτίθεται «τεράστια» επίδραση στο Βυζάντιο και διείσδυσε βαθιά στον βίο της κοινωνίας των Ρωμιών, παραθέτοντας ως απόδειξη δάνεια από την «Εισαγωγή» στους επόμενους αιώνες. Η σημερινή βάναυση παρέμβαση του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στην κανονική δικαιοδοσία της Ορθοδόξου Εκκλησίας Τσεχίας και Σλοβακίας, η οποία εκφράσθηκε με την ίδρυση αντικανονικού «σταυροπηγίου» του Φαναρίου στο έδαφος αυτής της Αυτοκεφάλου Εκκλησίας, επίσης τεκμηριώνεται με παραπομπές στην «Εισαγωγή» [11].

Αναμφίβολα, η επίδραση της «Εισαγωγής» στις διάνοιες, ήταν υπαρκτή, αλλά δεν ήταν τεράστια. Το κείμενό της κυκλοφόρησε στο Βυζάντιο, μεταφραζόταν στις σλαβικές γλώσσες, ειδικότερα δε στα ρωσικά, αλλά όχι πλήρως. Τούτο εξηγείται απολύτως με το ότι στην Εκκλησία πάντοτε εκπροσωπείτο ενεργά το κόμμα εκείνο, το οποίο επεδίωκε να υποβιβάσει το ρόλο της τσαρικής εξουσίας προς όφελος της πνευματικής, λαμπρό παράδειγμα του οποίου αποτελεί ο πατριάρχης Νίκων. Επίσης, τούτο εξηγείται από την επίδραση του «Αλφαβητικού Συντάγματος» του Βλαστάρεως. Έτσι στον σλαβικό κόσμο η διδασκαλία της «Εισαγωγής» περί των εξουσιών του πατριάρχη και του αυτοκράτορα διείσδυσε μέσω της σλαβικής μεταφράσεως του «Συντάγματος», που έγινε επί Στεφάνου Ντούσαν. Παράλληλα, δεν θα πρέπει να λησμονούμε και την βαρυσήμαντη παρατήρηση του ακαδημαϊκού Μεντβιέντεφ για το μοναδικό στη βυζαντινή νομική παράδοση τμήμα της εν λόγω συλλογής, το οποίο ήταν αφιερωμένο στην εξουσία του αυτοκράτορα και του πατριάρχη.

Η «Εισαγωγή» αποτελεί μνημείο όχι εκκλησιαστικού αλλά κοσμικού δικαίου. Η χαρακτηριστική αυτής ειδική θεώρηση των αρμοδιοτήτων του θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως δεν αποτυπώθηκε στην κανονική συλλογή, που υιοθέτησε η Οικουμενική Εκκλησία, παρ᾽ όλον που πολλές άλλες διατάξεις της εποχής του Αγίου Φωτίου εντάχθηκαν στη συλλογή (οι κανόνες των δύο Συνόδων Κωνσταντινουπόλεως των ετών 861 και 879). Μα, πώς θα μπορούσαν να ενταχθούν σε μια εκκλησιαστική συλλογή, επί παραδείγματι, παράλογες και μη απαντώμενες στους εκκλησιαστικούς νόμους αξιώσεις των πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως να έχουν δικαίωμα θεμελιώσεως σταυροπηγίου σε αλλότριο κανονικό έδαφος; Όπως γράφει ο εξέχων Ρώσος κανονολόγος καθηγητής Παύλοφ «από ποια πηγή εντάχθηκε στην Επαναγωγή αυτή η ιδιόμορφη διάταξη δεν γνωρίζουμε... αλλά είναι αναμφίβολον ότι στέκει εδώ απολύτως μεμονωμένη και δεν βρήκε απήχηση ούτε στα μεταγενέστερα νομοθετήματα, ούτε στα έργα των εγκρίτων κανονολόγων. Ο Βαλσαμών, ο οποίος κατά τα άλλα είναι ένθερμος υπέρμαχος των προνομιών του θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως περί του δικαιώματος του σταυροπηγίου αναφέρεται ως περί κοινού όλων

των πέντε πατριαρχών και κατά τρόπον αξιοσημείωτο προσθέτει: “ Οὐ μὴν ἐφεῖταί τινι τούτων [τῶν πατριαρχῶν – σημ. του μτφρ.] καὶ εἰς χώραν πέμπειν σταυροπήγιον, ἥτις ἑτέρῳ ὑπόκειται πατριάρχῃ, οὔτε κληρικὸν λαβεῖν ἐξ αὐτῆς, ἵνα μὴ συγχέωνται τὰ δίκαια τῶν Ἐκκλησιῶν”».[12]

Επίσης όσοι υπερβάλλουν την επίδραση της «Εισαγωγής» στη βυζαντινή νομική συνείδηση, καταφεύγουν ενίοτε σε όχι ακριβείς παραπομπές στα έργα των ερευνητών. Ο γνωστός προπαγανδιστής του παπισμού της Ανατολής μητροπολίτης Σάρδεων Μάξιμος ισχυριζόταν ότι κατά τον Γ.Οστρογκόρσκι, ο αυτοκράτορας Ιωάννης Τσιμισκής «συχνά αναγνώριζε τις θεμελιώδεις αρχές της διδασκαλίας της» [13]. Καίτοι στο έργο του ο Οστρογκόρσκι απλώς υπέδειξε ότι ο μετανοών ενώπιον της Εκκλησίας και ταπεινωμένος στην αρχή της βασιλείας του εν πνεύματι της Κανόσα Τσιμισκής αναγκάσθηκε μια φορά να εκφωνήσει ομιλία τόσο σεμνή για έναν βυζαντινό αυτοκράτορα, ώστε «ακούγεται ως ομολογία της διδασκαλίας της “Εισαγωγής” του Φωτίου» [14].

Κύρος στην «Εισαγωγή» προσπαθούν να προσδώσουν με αναφορά σε ελάχιστους επιστήμονες, οι οποίοι θεωρούσαν ότι αυτή η συλλογή εφαρμοζόταν ευρέως ως ισχύουσα βυζαντινή νομοθεσία. Όμως, η πλειονότητα των ερευνητών είναι πεπεισμένοι ότι η «Εισαγωγή» είτε δεν δημοσιοποιήθηκε καθόλου, παραμένοντας απλώς μια θεολογική-νομική πραγματεία, η οποία διαδόθηκε λίγο-πολύ ευρέως, είτε, εάν δημοσιεύθηκε, δεν ίσχυσε επί μακρόν και υπείχε ένα αβέβαιο καθεστώς, για να αντικατασταθεί από τη νομοθεσία του υιού του Βασιλείου Α΄ Λέοντα Α΄. Στους πρώτους ανήκουν π.χ. ο εκδότης της «Εισαγωγής» Κ. Λίγκενταλ [15], ο Χάιμπαχ ο πρεσβύτερος [16], ο Φ. Ντιόλγκερ [17] και ο Α. Παύλοφ [18]. Στους δεύτερους ο ιστορικός του ρωμαϊκού δικαίου Γ. Μουζουράκης [19] και ο ακαδημαϊκός Ι. Μεντβιέντεφ. Ο τελευταίος είναι κατηγορηματικός: «Είναι σαφές ότι εξαιτίας του επισημανθέντος υφ᾽ ημών «μη συμβατισμού» όλων εκείνων των ιδεών του Φωτίου με προφανή επιδίωξη να περιορίσει την εξουσία του αυτοκράτορα, να περιφρουρήσει από τις επιβουλές της τον εκκλησιαστικό χώρο, που είναι της αρμοδιότητας του πατριάρχη, να υπερυψώσει και να απελευθερώσει την εξουσία του τελευταίου, η Εισαγωγή εξαρχής δεν είχε πιθανότητα να εξασφαλίσει μια σταθερή θέση επίσημης νομικής συλλογής, η οποία απολαμβάνει της υποστηρίξεως της κρατικής εξουσίας, ενώ στο πρόσωπο του αυτοκράτορα Λέοντος ΣΤ᾽ η Εισαγωγή απέκτησε έναν αμείλικτο αναθεωρητή και λογοκριτή της» [20].

Ο καθηγητής Β. Γκριμπόφσκι επίσης οδηγείται στο συμπέρασμα ότι η «Εισαγωγή» εξέλειψε σύντομα και τούτο οφείλεται στο ότι οι εκφρασθείσες σε αυτήν ευρύτατες αξιώσεις του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως όχι μόνον δεν βρήκαν έδαφος στις θρησκευτικές-πολιτικές απόψεις του πληθυσμού, αλλά και ευθέως προσέκρουαν στην ίδια την αυτοκρατορική εξουσία και τις εκκλησιαστικές παραδόσεις [21]. Κατά συνέπειαν, γράφει ο Γκριμπόφσκι, το γραπτό αυτό «χάθηκε, επισκιάσθηκε από άλλα νομικά μνημεία της ίδιας ή των μεταγενέστερων εποχών» [22].

Οι διατάξεις της «Εισαγωγής» περί της εξουσίας του πατριάρχη δεν ενσωματώθηκαν στην

εκδοθείσα από τον Λέοντα ΣΤ' συλλογή με τίτλο «Βασιλικά», η οποία αδιαμφισβήτητα και ανά τους αιώνες αποτέλεσε συλλογή των εν ισχύει νόμων της αυτοκρατορίας. Ο μητροπολίτης Σάρδεων Μάξιμος επιχειρεί να αποκρούσει τη σημασία αυτού του σοβαρότατου επιχειρήματος επικαλούμενος τον λόγο ότι «δεν είναι εύκολο να αποφασίσουμε, εάν ενσωματώθηκε στα "Βασιλικά" η διάταξη της «Επαναγωγής» σχετικά με την πατριαρχική εξουσία, λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι το πλήρες και αυθεντικό κείμενο της συλλογής αυτής δεν σώζεται» [23]. Το επιχείρημα είναι πολύ ασθενές και δεν επιδέχεται κριτική. Τον 12ο αι. όταν το κείμενο των «Βασιλικών» ήταν αδιαμφισβήτητα σώο και ακέραιο ο αυτοκράτορας έδωσε εντολή στον Βαλσαμώνα να ελέγξει τις νεαρές του Ιουστινιανού: «τι ακριβώς από αυτές ήταν ακόμη ισχύων νόμος, με άλλα λόγια, τι εμπεριέχουν τα «Βασιλικά» και τι όχι… Αυτός ο ξεκάθαρος και απολύτως σαφής σκοπός δεν αφήνει περιθώριο αμφισβητήσεων: οποιοιδήποτε νομικοί κανόνες δεν ενσωματώθηκαν στα "Βασιλικά", έχασαν αδιαμφισβήτητα τη νόμιμη ισχύ τους» [24]. Στις ερμηνείες των κανόνων ο Βαλσαμών παραπέμπει τακτικά στα «Βασιλικά» αφενός, στα προνόμια του θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως αφετέρου. Ουδεμία όμως φορά ο Βαλσαμών δεν τεκμηριώνει εκείνα τα προνόμια με κάποια παραπομπή στα «Βασιλικά», που να υπενθύμιζε τα ως άνω αποσπάσματα από την «Εισαγωγή», τουναντίον, κάποιες φορές ανασκευάζει ευθέως τις υπέρμετρες παπικές αξιώσεις κατά το πνεύμα της «Εισαγωγής». Τούτο αποτελεί προφανή μαρτυρία της απουσίας από τα «Βασιλικά» της διδασκαλίας της «Εισαγωγής» περί της πατριαρχικής εξουσίας. Επιπλέον, οι γνώσεις μας σχετικά με τον Λέοντα ΣΤ' και την ιστορία των αμοιβαίων σχέσεών του με την εκκλησιαστική εξουσίας επίσης αποκλείει την πιθανότητα εντάξεως παρόμοιων χωρίων στη νομική συλλογή που συνέταξε. Σε γενικές γραμμές το επιχείρημα του τύπου: «δεν έφθασε μέχρι τις ημέρες μας τέτοιο κείμενο μέσα στο έγγραφο, αλλά αυτό ουδόλως σημαίνει ότι δεν θα μπορούσε να έχει ενσωματωθεί», λέγει πολλά περί της αποδεικτικής βάσεως του φαναριώτικου εκκλησιαστικού δικαίου.

### Τα κείμενα των πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως του 14 αι. και το «Αλφαβητικό Σύνταγμα» του Ματθαίου Βλαστάρεως

Τον 14ο αι. βλέπουμε κείμενα, τα οποία συντάχθηκαν υπό την άμεση επιρροή της «Εισαγωγής». Ανήκουν στην πένα των πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου και Αντωνίου. Εκεί ο πατριάρχης της Βασιλεύουσας τιτλοφορείται είτε ως «ἐπίτροπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς» (άμεσο δάνειο από τον παπικό τίτλο!), είτε ως «κοινὸς πατὴρ ἄνωθεν ἀπὸ θεοῦ καταστὰς εἰς τοὺς ἁπανταχοῦ τῆς γῆς εὑρισκομένους χριστιανούς», είτε ως «προστάτης τῶν ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης εὑρισκομένων χριστιανῶν καὶ κηδεμὼν καὶ φροντιστὴς τῶν ψυχῶν» και «πάντες εἰς ἐμὲ (τὸν πατριάρχην – σημ. του μετφρ.) ἀνάκεινται, πατέρα ὄντα καὶ διδάσκαλον πάντων» [25]. Η ταυτόχρονη εμφάνιση μερικών παραπομπών στην «Εισαγωγή» τον 14ο αι. υποδεικνύει ότι ακριβώς τότε τέθηκε εκ νέου σε ευρεία χρήση από τους οπαδούς της υπερυψώσεως της εξουσίας του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως σε βάρος τόσο του αυτοκράτορα, όσο και των προκαθημένων των άλλων Εκκλησιών. Ο πρωθιερέας Ιωάννης Μέγιεντορφ, ο οποίος μελέτησε το ζήτημα της αναφοράς

της «Εισαγωγής» στα μεταγενέστερα βυζαντινά εκκλησιαστικά κείμενα, ισχυρίζεται ότι «οι αναφορές στην “Επαναγωγή” στα πατριαρχικά κείμενα του 14ου αι. μπορούν να δηλώνουν την επιδίωξη να καταστεί αυτό το κείμενο επίσημο μανιφέστο της βυζαντινής πολιτικής ιδεολογίας» [26]. Ο πατήρ Ιωάννης Μέγιεντορφ δεν χρησιμοποίησε τυχαία τη λέξη «επιδίωξη», διότι δεν είναι δυνατό να επιδιώκει κανείς κάτι, το οποίο ήδη έχει κατοχυρωθεί.

Οι παπικού τύπου διατάξεις από την «Εισαγωγή» εντάχθηκαν εκείνον τον 14ο αι. και στο «Αλφαβητικό Σύνταγμα» του Ματθαίου Βλαστάρεως. Όπως φρονεί ο Τ. Μπάρσοφ, τούτο δήθεν αποδεικνύει ότι η «Εισαγωγή» ήταν νόμος εν ισχύει [27]. Όμως επ᾽ ουδενί δεν θα μπορούσε να ισχύει αυτή ως νόμος τον 14 αι. Άλλωστε ήδη από τον 12ο αι. ο αυτοκράτορας Μανουήλ Κομνηνός «στη νεαρά του σχετικά με τη δικαστική μεταρρύθμιση υπεδείκνυε την ανάγκη χρήσεως στη δικαστική πρακτική μόνον των “Βασιλικών”» [28], ενώ η εντολή στον Βαλσαμώνα, ο οποίος έζησε τον ίδιο αιώνα, κατά την εργασία του για την ερμηνεία των κανόνων, συνίστατο, όπως αποδείξαμε, στην αφαίρεση από τους παλαιούς νομοθετικούς κανόνες μόνον εκείνων, οι οποίοι εμπεριέχονται στα «Βασιλικά», διότι εκείνους αντιμετώπιζαν ως μοναδικό νόμιμο κώδικα.

Η παρουσία εν γένει στο «Αλφαβητικό Σύνταγμα» ορισμένων διατάξεων από την «Εισαγωγή» δεν προσδίδει στην τελευταία ουδεμία εκκλησιαστική σημασία. Τι είναι το «Σύνταγμα»; Δεν είναι οι αποφάσεις μιας Οικουμενικής ή Τοπικής Συνόδου, που έγιναν αποδεκτοί από την ολότητα της Εκκλησίας. Κατά την εύστοχη παρατήρηση του πρωθιερέα Ιωάννη Μέγιεντορφ, το Σύνταγμα είναι απλώς και μόνο «ένα νομικό συμπίλημα του 14ου αι.» [29]. Ο Ματθαίος Βλάσταρης ήταν ιερομόναχος του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και γι᾽ αυτό δεν προκαλεί έκπληξη ότι αποτύπωνε τις τάσεις, οι οποίες διαμορφώθηκαν εκείνη την ιστορική στιγμή στο πατριαρχείο του. Μια από τις τάσεις εκείνες, όπως προαναφέρθηκε, ήταν η επιδίωξη να αποδοθεί στην «Εισαγωγή» ο χαρακτήρας επίσημου κειμένου. Γι᾽ αυτό ο Βλάσταρης εντάσσει τις διατάξεις της «Εισαγωγής» στο συμπίλημά του άνευ ουδεμίας κριτικής προσεγγίσεως. Παράλληλα είναι άκρως σημαντικό να τονισθεί ότι στις ερμηνείες των κανόνων των Οικουμενικών Συνόδων, που παρουσιάζουν ασυγκρίτως μεγαλύτερο ενδιαφέρον από τα παραθέματα της «Εισαγωγής», ο Ματθαίος Βλάσταρης υπερασπίζεται άποψη σχετικά με τις αρμοδιότητες του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως διαφορετική από εκείνη, που εκτίθεται στην «Εισαγωγή», ειδικότερα δε στο ζήτημα της δικαστικής εξουσίας. Αρκεί απλώς να αντιπαραβάλλουμε.

Στο κεφάλαιο Η΄ του στοιχείου «π» ο Βλάσταρης παραθέτει την «Εισαγωγή»: «Ὁ Κωνσταντινουπόλεως θρόνος… ταῖς συνοδικαῖς ψήφοις πρῶτος ἀνερρήθη· αἷς οἱ θεῖοι κατακολουθοῦντες νόμοι καὶ τὰς ὑπὸ τοὺς ἑτέρους θρόνους γινομένας ἀμφισβητήσεις ὑπὸ τὴν ἐκείνου προστάττουσιν ἀναφέρεσθαι διάγνωσιν καὶ κρίσιν… τῷ δὲ Κωνσταντινουπόλεως προέδρῳ ἔξεστι… καὶ τὰς ἐν τοῖς ἄλλοις θρόνοις γινομένας ἀμφισβητήσεις ἐπιτηρεῖν καὶ διορθοῦσθαι, καὶ πέρας ἐπιτιθέναι ταῖς κρίσεσιν» [30].

Στο κεφάλαιο Ζ΄ (Θ΄) του στοιχείου «δ» ο Βλάσταρης ερμηνεύει τον 17ο κανόνα της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου ως ακολούθως: «Εἰ δὲ τις τῶν ἐπισκόπων ἀδικεῖσθαι νομίζει πρὸς τοῦ οἰκείου μητροπολίτου, ἐξεῖναι τούτῳ δικάζεσθαι, ἢ παρὰ τῷ ἐξάρχῳ τῆς διοικήσεως, ἢ παρὰ τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως, εἴπερ δηλαδή τούτῳ ὑπόκεινται, οὗ γὰρ πάντων οὕτως κάθηται, δικαστής εἰπείπερ τοὺς τῆς Συρίας, τῷ τῆς Ἀντιοχείας ὑποκεῖσθαι νενόμισται, τῷ δὲ τῆς Παλαιστίνης τῷ Ἱεροσολύμων, τοὺς δὲ τῆς Αἰγύπτου, τῷ Ἀλεξανδρείας» [31]. Εκ των πραγμάτων πρόκειται για την ερμηνεία του Ζωναρά [32], η οποία είναι τόσο δυσάρεστη για τον παπισμό της Ανατολής. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Βλάσταρης συμφωνεί με αυτήν. Λαμβάνοντας υπ᾽ όψιν ότι ο συντάκτης της «Εισαγωγής» βασίζεται στον ίδιο κανόνα της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου, ο οποίος εν προκειμένω ερμηνεύεται από τον Ματθαίο Βλάσταρη απολύτως αντιπαπικώς, καθίσταται εντελώς προφανές ότι ο Βλάσταρης βλέπει το ρόλο του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως στην Εκκλησία διαφορετικά απ᾽ ό,τι η «Εισαγωγή».

***

Επομένως, ποιο είναι τελικά το εκκλησιαστικό κύρος της «Εισαγωγής»; Είτε παραμένοντας μόνον έναν σχέδιο, είτε εκλίποντας μαζί με το θάνατο του εκδότη της, του Βασιλείου Α΄, οπωσδήποτε όμως απορριφθείσα από τον υιό του, Λέοντα ΣΤ΄, δεν απέκτησε ούτε το στέρεο καθεστώς της κρατικής νομοθεσίας, ούτε την έγκριση από εκκλησιαστικούς Συνόδους, αυτή η συλλογή επ᾽ ουδενί δεν μπορεί να θεωρείται ότι αντικατοπτρίζει τη διδασκαλία της Οικουμενικής Εκκλησίας. Το μέγιστο, που μπορεί να διεκδικήσει στα εκκλησιαστικά πλαίσια, είναι να θεωρείται έκφραση των προσωπικών απόψεων του πατριάρχη Φωτίου.

**Του πρωθιερέα Ανδρέα Νόβικοφ**

---

[1] Костогрызова Л. Ю. «Очищение древних законов» в Византии: «Василики» // Вестник Пермского университета. 2010, выпуск 4(10), σ. 18 / Κοστογκρίζοβα Λ. «Καθαρισμός των παλαιών νόμων» στο Βυζάντιο: «Τα Βασιλικά», Επιθεώρηση του Πανεπιστημίου του Περμ, τ. 4(10).

[2] Медведев И. П. Правовая культура Византийской Империи. СПб, 2017, σ. 177 / Μεντβιέντεφ Ι. Ο νομικός πολιτισμός της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, Αγία Πετρούπολη.

[3] Lokin J. H. A. The Significance of Law and Legislation in the Law Books of the Ninth to Eleven Centuries // Law and Society in Byzantium, 9th-12th centuries / Edited by Angeliki E. Laiou Dieter Simon. Washington. D.C., 1994, p. 71.

[4] Βλ.: Асмус Валентин, протоиерей. История Церкви. Курс лекций. **http://www.pravosludm.narod.ru/lib/asmus/hist_church/15.html/** Πρωθιερέας Ουαλεντίνος Άσμους. Ιστορία της Εκκλησίας. Διαλέξεις.

[5] Αυτόθι.

[6] Грибовский В. М. Народ и власть в Византийском государстве. СПб, 1897, σ. 118 / Γκριμπόφσκι Β. Ο λαός και η εξουσία στο Βυζαντινό κράτος, Αγία Πετρούπολη.

[7] Αυτόθι, σ. 371.

[8] Суворов Н.С. Византийский папа: Из истории церковно-государственных отношений в Византии. М., 1902, σ. 134 / Σουβόροφ Ν. Ο Βυζαντινός πάπας: Από την ιστορία των εκκλησιαστικών-κρατικών σχέσεων στο Βυζάντιο, Μόσχα.

[9] Βλ.: Сысоев Даниил, священник. Теологумены в современном богословии //**http://www.moskvam.ru/blessed_fire/08_2002/susoev.htm/** Ιερέας Δανιήλ Σισόγεφ, Θεολογούμενα στη σύγχρονη θεολογία.

[10] Βλ.: Серафим (Роуз), иеромонах. Место блаженного Августина в Православной Церкви // Приношение православного американца: Сб. трудов отца Серафима Платинского. М., 2003. σ. 665 / Ιερομόναχος Σεραφείμ Ρόουζ. Η θέση του Ιερού Αυγουστίνου στην Ορθόδοξη Εκκλησία// Η προσφορά του Ορθόδοξου Αμερικανού: Συλλογή έργων του πατ. Σεραφείμ της Πλάτινα, Μόσχα.

[11] **https://www.ob-eparchie.cz/2020/02/28/list-z-ekumenickeho-patriarchatu-a...**

[12] Павлов А. С. Теория восточного папизма в новейшей русской литературе канонического права // **https://azbyka.ru/otechnik/Aleksej_Pavlov/teorija-vostochnogo-papizma-v-.../** Παύλοφ Α. Η θεωρία του παπισμού της Ανατολής στη νεότερη ρωσική φιλολογία του κανονικού δικαίου.

[13] Maximos, Metropolitan of Sardes. The Oecumenical Patriarchate in the Orthodox Church/ Thessaloniki, 1976, p. 151.

[14] Острогорский Г. А. История византийского государства. М, 2011, σ. 369 / Οστρογκόρσκι Γ. Η ιστορία του βυζαντινού κράτους, Μόσχα.

[15] Zachariae von Lingenthal K. E. Geschichte des griechisch-römischen Rechts. Berlin, 1892, s. 22.

[16] Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste. Griechenland. B. Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit. Leipzig, 1868, s. 305-307.

[17] Dölger F. Byzanz. München, 1952, s. 97.

[18] Павлов А. С. Теория восточного папизма в новейшей русской литературе канонического права / Παύλοφ Α. Η θεωρία του παπισμού της Ανατολής στη νεότερη ρωσική φιλολογία του κανονικού δικαίου.

[19] Ο Μουζουράκης πιστεύει ότι η «Εισαγωγή» «δεν εξασφάλισε την ισχύ νόμου», αλλά δημοσιεύθηκε «απλώς με σκοπό να παρουσιάσει σε όσο το δυνατό πιο προσιτή μορφή εκείνα τα τμήματα της Ιουστινιάνειας νομοθεσίας, τα οποία ήταν πλέον χρήσιμα εκείνη τη στιγμή» (Mousourakis G. The historical and institutional context of Roman Law. Bodmin, Cornwall, 2003, p. 405).

[20] Μεντβιέντεφ Ι. Ο νομικός πολιτισμός της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, σ. 177-178.

[21 Γκριμπόφσκι Β. Ο λαός και η εξουσία στο Βυζαντινό κράτος, σ. 344.

[22] Αυτόθι, σ. 371.

[23] Maximos, Metropolitan of Sardes. The Oecumenical Patriarchate in the Orthodox Church, p. 153.

[24] Lokin J. H. A. The Significance of Law and Legislation in the Law Books of the Ninth to Eleven Centuries, p. 88.

[25] Мейендорф Иоанн, протоиерей. Византия и Московская Русь. Очерк по истории церковных и культурных связей в XIV веке // **http://vizantia.info/docs/150.htm#_ftnref256/** Πρωθιερέας Ιωάννης Μέγιεντορφ, Το Βυζάντιο και η Μοσχοβίτικη Ρως. Δοκιμή στην ιστορία των εκκλησιαστικών και πολιτιστικών σχέσεων τον 14ο αι.

[26] Αυτόθι.

[27] Барсов Т. В. Константинопольский патриарх и его власть над Русской Церковью. СПб, 1878, σ. 199 / Μπάρσοφ Τ. Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως και η εξουσία του επί της Ρωσικής Εκκλησίας, Αγία Πετρούπολη.

[28] Κοστογκρίζοβα Λ. «Καθαρισμός των παλαιών νόμων» στο Βυζάντιο: «Τα Βασιλικά», σ. 19.

[29] Πρωθιερέας Ιωάννης Μέγιεντορφ, Το Βυζάντιο και η Μοσχοβίτικη Ρως. Δοκιμή στην ιστορία των εκκλησιαστικών και πολιτιστικών σχέσεων τον 14$^{ο}$ αι.

[30] Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων. Ιερομόναχος Ματθαίος Βλάσταρης//εκδόσεις Ράλλη-Ποτλή, Αθήνα, 1859, τ. ΣΤ΄, σ. 429

[31] Αυτόθι, σ. 214 .

[32] Ερμηνεία του Ζωναρά, βλ.: Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων, εκδ. Ράλλη-Ποτλή, Αθήνα, 1859, τ. Β΄, σ. 260.

---

Μια πηγή: https://mospat.ru/gr/news/45551/